

An Analysis of the Linguistic Functions in Surah Nūḥ Based on Jakobson's Communication Theory

Abdollah Hosseini¹ , Ali Asvadi² , Amin Omrani³

1. Associate Professor of Arabic Language and Literature, Department of Arabic Language and Literature, Kharazmi University, Tehran, Iran. Email: dr.abd.hosieini@khu.ac.ir

2. Associate Professor of Arabic Language and Literature, Department of Arabic Language and Literature, Kharazmi University, Tehran, Iran. Email: asvadi@khu.ac.ir

3. Master's Student, Department of Arabic Language and Literature, Kharazmi University, Karaj, Iran.
(Corresponding Author) Email: Aminomrani.7972579@gmail.com

Research Article

Extended Abstract

Introduction

As a divine and transhistorical text, the Holy Qur'ān possesses a highly rich linguistic and communicative structure, and each of its Surahs (Chapters) can be analyzed from the perspectives of linguistics, discourse, and communication. Surah Nūḥ (Qur'ān 71) is one of the important Surahs of the Qur'ān that primarily focuses on the communication between Prophet Nūḥ and his people and the dialogues that occur between them. As one of the Meccan Surahs of the Holy Qur'ān, Surah Nūḥ represents a prominent example of prophetic discourse in which the processes of invitation, persuasion, and communication between a divine prophet and his people are presented in a concise yet profound manner. In this Surah, numerous themes are raised, particularly the power and influence of the verbal communication of prophets with people, including that of Prophet Nūḥ. According to Qur'ānic teachings, God has granted His prophets, including Prophet Nūḥ, the full ability and awareness to make optimal use of language and communicative tools so that they may speak to people more effectively. The central theme of this Surah is the account of the speeches, invitations, reactions, and complaints of Prophet Nūḥ toward his people; speeches that were formed over a long period and reflect the perseverance, patience, and diversity of the communicative methods of this divine prophet.

Research Objective

Since language is regarded as the most important means of conveying the message of revelation and establishing communication between prophets and people, examining the linguistic functions in this surah can open new horizons for understanding Qur'ānic rhetoric and effective methods of religious communication. God Almighty has equipped the prophets with special communicative and linguistic abilities in order to present the divine message in accordance with the intellectual, cultural, and psychological conditions of their audiences. In Surah Nūḥ, Prophet Nūḥ also employs various linguistic strategies to convey the message of monotheism to his people in an effective and enduring manner. Therefore, analyzing the pattern of verbal communication in this Surah constitutes a scholarly necessity for linking Qur'ānic studies with modern linguistic theories.

Received: 2024-06-04 | Received in revised form: 2024-08-03 | Accepted: 2024-10-27 | Published online: 2026-04-21

◆ How to cite: hoseini,A , asvadi,A and omrani,A . (2026). An Analysis of the Linguistic Functions in Surah Nūḥ Based on Jakobson's Communication Theory. (e110-133). *Stylistics Studies of the Holy Quran*, 10(18), e110-133 doi: [10.22034/sshq.2024.461118.1468](https://doi.org/10.22034/sshq.2024.461118.1468)

©2025. Article type: Research Article Published by: Department of Qur'anic Exegesis and Sciences

style.quran.ac.ir

Research Methodology

The present study is conducted on the basis of Roman Jakobson's theory of verbal communication, which considers linguistic communication to consist of six main elements (sender, receiver, message, context, code, and channel) and six corresponding linguistic functions: referential, emotive, conative, phatic, metalingual, and poetic. The research method employed in this study is descriptive-analytical. The data were extracted from the verses of Surah Nūḥ and subsequently analyzed according to this theoretical framework. In this analysis, each verse was examined with regard to its semantic context, audience, communicative purpose, and type of linguistic influence.

Findings

The findings of the research indicate that Surah Nūḥ, despite its brevity, contains all the linguistic functions proposed by Jakobson, and in many instances more than one function becomes active simultaneously within a single verse or expression. The referential function has the highest frequency, reflecting Prophet Nūḥ's emphasis on clarifying realities, warning about the consequences of disbelief, and directing the audience's mind toward fundamental doctrinal concepts such as monotheism, resurrection, and divine traditions. Following this, the emotive function plays a prominent role; this function strengthens the emotional connection between the sender and the receiver of the message through the expression of the prophet's sorrow, compassion, complaint, and concern for the fate of his people.

Next in prominence is the conative function, whose aim is to exert a direct influence on the behavior of the audience and invite them to faith, seeking forgiveness, and returning to God. In this function, Prophet Nūḥ employs methods such as encouraging the seeking of divine forgiveness, promising worldly and otherworldly blessings, and warning of divine punishment. In contrast, functions such as the metalingual and phatic functions appear less prominently, indicating the priority of the message and its content over the explanation of the linguistic code or merely maintaining the communication channel. Nevertheless, the limited presence of these functions also contributes to the coherence and dynamism of the discourse of the Surah. Examination of these functions shows that Prophet Nūḥ, in his speech, paid particular attention to directing the audience's mind toward various themes and to the process of encouragement and persuasion. Furthermore, in Surah Nūḥ, the observance of politeness and respect in addressing the audience is particularly prominent, since this feature is essential for motivating and persuading the audience. Prophet Nūḥ rarely addresses his audience directly, in such a way that each individual benefits from his words according to his own capacity and understanding.

Conclusion

Overall, the predominance of the referential, emotive, and conative functions in Surah Nūḥ indicates that the discourse of this surah is a persuasive and guiding discourse whose aim is to transform the attitudes and behavior of the audience through a combination of rationality, emotion, and practical invitation. By observing verbal courtesy, patience in invitation, and diversity in expressive methods, Prophet Nūḥ presents a comprehensive model of effective religious communication. The limited use of symbolic and sign-based expression also allows the message of the surah to be interpreted and understood at different levels, enabling each audience to benefit according to their cognitive capacity. This study demonstrates that analyzing Surah Nūḥ on the basis of Jakobson's theory of verbal communication not only reveals the linguistic richness of the Holy Qur'ān but also confirms the applicability of modern linguistic theories in Qur'ānic studies.

Keywords: Surah Nūḥ; Verbal Communication; Jakobson; Holy Qur'ān; Linguistic Functions

تحلیل کارکردهای زبانی سوره نوح براساس نظریه ارتباطی یا کوبسن

عبدالله حسینی^۱ ID، علی اسودی^۲ ID، امین عمرانی^۳ ID

۱. دانشیار زبان و ادبیات عربی، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. ایمیل: dr.abd.hosieini@khu.ac.ir

۲. دانشیار زبان و ادبیات عربی، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. ایمیل: asvadi@khu.ac.ir

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه خوارزمی، کرج، ایران، (نویسنده مسئول).

ایمیل: aminomrani.7972579@gmail.com

پژوهشی

چکیده

سوره نوح یکی از غنی ترین سوره های قرآن است و محور اصلی آن، ارتباط حضرت نوح با قوم خود و سخنان رد و بدل شده بین آنها است. خداوند حضرت نوح و دیگر پیامبران خود را به قدرت ارتباط کلامی آگاه کرد تا با مردم به بهترین شیوه صحبت کنند؛ بنابراین، بررسی و تحلیل الگوی ارتباطی و نقش های زبانی موجود در این سوره، از اهمیت خاصی برخوردار است. امروزه، اندیشمندانی چون «رومن یا کوبسن» به بررسی ساختمان ارتباط کلامی پرداخته اند. پژوهش حاضر درصدد نشان دادن الگوی ارتباط کلامی و کارکردهای زبانی در سوره نوح است. در این پژوهش، داده ها به شیوه توصیفی تحلیلی براساس نظریه ارتباطی یا کوبسن بررسی و تحلیل شد. نتایج به دست آمده بیانگر این است که سوره نوح اگرچه سوره ای کوتاه است، اما از همه کارکردهای زبانی برخوردار است و حتی گاهی این کارکردها با هم تداخل پیدا می کنند. میزان استفاده از کارکرد ارجاعی و عاطفی و سپس کارکرد ترغیبی بر بقیه کارکردها غلبه دارد و میزان استفاده از کارکرد فرا زبانی نسبت به بقیه کارکردها کم رنگ تر است. علت غلبه کارکرد ارجاعی و سپس عاطفی و ترغیبی، نشانگر اهمیت ارجاع ذهن گیرنده به موضوعات مختلف و امر تشویق است. حضرت نوح با فنون اقناع و ترغیب، مردم را به راه راست دعوت کرد و در کلام خود، ادب را که لازمه ترغیب مخاطب است، رعایت می کرد. حضرت نوح، به ندرت، با نشانه با مخاطب صحبت می کند تا هرکس به اندازه فهم خودش از کلام او بهره ببرد.

کلید واژگان: ارتباط کلامی، سوره نوح، کارکردهای زبانی، یا کوبسن.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۵ | تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۵/۱۳ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۰۶ | تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱

♦ استناد به این مقاله: حسینی، عبدالله، اسودی، علی و عمرانی، امین. (۱۴۰۵). تحلیل کارکردهای زبانی سوره نوح براساس نظریه ارتباطی یا کوبسن. (۱۱۰-۱۳۳). مطالعات سبک شناختی قرآن کریم، ۱۰ (شماره اول)، ۱۱۰-۱۳۳. doi: 10.22034/sshq.2024.461118.1468

۱. مقدمه

برای درک و فهم مفاهیم عمیق آیات قرآن و رسیدن به فهم و برداشتی دقیق، باید توجه و اهتمام ویژه‌ای به همه کارکردها و جنبه‌های زبانی و سیاق آیات قرآن داشته باشیم. اصلی‌ترین کارکرد زبان، ارتباط است و پرداختن به کارکردهای زبانی از اهمیت خاصی برخوردار است. «فرآیند ارتباط یک منبع مشخص دارد که از بین همه پیام‌ها، فقط یکی انتخاب شده و ممکن است به شکل‌های مختلف مثل شفاهی، کتبی، نت موسیقی، به صورت ریاضی، حرکات و حالات چهره و بدن و.... باشد.» (سورین و تانکار، ۱۳۸۸: ۷۱) امروزه تا حدودی با استفاده از روش‌های نوین، از جمله رویکرد معناشناسی و الگویابی جملات و عبارات به فهم و درک لایه‌ها و بطن‌های مفهومی عمیق قرآن، می‌توان دست یافت. یکی از مهم‌ترین شیوه‌هایی که برای درک بطن و لایه‌های آیات قرآن، امروزه، استفاده می‌شود، تحلیل و بررسی آیات قرآن براساس مدل ارتباطی بین گوینده وحی (خدا) و دریافت‌کنندگان پیام آیات است؛ به عبارت دیگر، در شیوه‌های نوین، آنچه اهمیت دارد، این است که جمله‌ها و عبارت‌های استفاده‌شده در آیات قرآن، حامل و بیانگر چه نوع پیامی برای مخاطبان است و بنابر دسته‌بندی نوع ساختارهای زبانی، پیام مورد نظر چگونه به مخاطب می‌رسد. توجه، کشف و پرداختن به ساختارهای زبانی آیات قرآن به درک بیشتر و بهتر و دریافت عمق و بطن کلام خدا در حد توان مخاطب، کمک می‌کند؛ همچنین، موجب روشن شدن جنبه اعجازی این سوره برای مردم و مخاطبان است.

ماجرای حضرت نوح و قومش، علاوه بر این سوره در سوره‌های اعراف، هود، مؤمنون، شعرا و قمر آمده است. قوم حضرت نوح، ایشان را همیشه به سخره می‌گرفتند و او را سبک‌مغز و دیوانه خطاب می‌کردند. او تنها پیامبری است که مدت نبوتش در قرآن، ذکر شده است (۹۵۰ سال) و تنها پیامبری است که بیشترین عمر را کرد؛ همچنین، وی اولین پیامبری است که دارای کتاب و شریعت جهانی شد. (قرائتی، ۱۳۹۱: ۲۲۸ و ۲۲۹)

موضوعات سوره نوح، به‌طور کلی، درباره بیان اهداف رسالت حضرت نوح، مقاومت حضرت نوح در انجام رسالت خود و طغیان و سرسختی قومش، متوجه ساختن مردم به آیات انفسی و آیات آفاق‌گرفتار شدن قوم حضرت نوح به غذایی سخت است. (زمانی، ۱۳۹۹: ۱۱۸۴) قوم حضرت نوح دعوتش را اجابت نکردند و در نهایت، پس از گذشت ۹۵۰ سال، این امر، سبب شکوه وی در پیشگاه پروردگار شد. وی مؤمنین، از جمله پدر و مادر خود را به نیکی یاد کرد و در نزد خدا برای آن‌ها طلب خیر کرد و دعا نمود و برای کافرانی که ایمان نیاوردند نیز غذایی دردناک طلب کرد. (طباطبایی، ۱۳۸۰: ۳۹)

پژوهش حاضر به دنبال تحلیل مفاهیم و کارکردهای ارتباطی و تربیتی سوره نوح با استفاده از نظریه «زبان‌شناسی ارتباطی» یاکوبسن است. هدف دیگر، تبیین کارکردها و نقش‌های

زبانی در کلام خداوند در این سوره است؛ بنابراین، باید جنبه‌های ارتباطی را کامل و جامع شناخت تا بتوانیم کارکردهای ارتباطی این سوره را تبیین کنیم؛ به عبارت دیگر، اگر فهم و درک عمیق ارتباط کلامی موجود در قرآن کریم هدف این پژوهش باشد، باید نقش هریک از عوامل اصلی ارتباط در گفت‌وگوهای موجود در سوره مذکور کشف شود.

این پژوهش به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر است:

۱. بین ساختار جملات سوره نوح و الگوی ارتباطی یاکوبسن چه ارتباطی وجود دارد؟
۲. انواع کارکردها و نقش‌های زبانی، براساس دیدگاه یاکوبسن در سوره نوح، چگونه به کار گرفته شده است؟
۳. چرا خداوند گاهی کمتر و گاهی بیشتر از این کارکردهای زبان‌شناسانه، بسته به نوع آن در این سوره، استفاده کرده است؟

۲. پیشینه پژوهش

در مورد بررسی ارتباط کلامی در قرآن کریم، بنابر نظریه یاکوبسن، تحقیقات و مطالعاتی صورت گرفته که به آن‌ها اشاره می‌شود:

- حمیدی و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیل نشانه‌شناسی مفهوم آیه در قرآن براساس الگوی ارتباطی یاکوبسن» به تحلیل مسئله مذکور پرداخته است. از مهم‌ترین نتایجی که در این پژوهش عنوان شده، این است که آیه کد یا رمزی است که ویژگی‌های یکسان دارد که کد بودن آیات سبب این امر شده است. تمامی مصداق‌های آیه، مثل اعجاز یا نشانه‌های دیگر، جنبه غیبی دارند و ویژگی مشترک دیگر آن‌ها یکسان بودن موضوع ارجاعی برای تمام کدها است. سومین ویژگی یکسان مصداق‌های آیه، اهمیت تفکر و تعقل است که نقش بسیار مهمی در این زمینه دارد. بررسی صورت گرفته مبحث کارکردهای زبانی را نتوانسته، به خوبی، تشریح کند.

- نعمتی و فعلی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «شیوه‌های ارتباط کلامی پیامبران در سوره غافر، براساس الگوی ارتباط کلامی یاکوبسن» به تحلیل مسئله مذکور پرداخته و سعی در تبیین انواع کارکردهای زبانی در سوره مذکور داشته‌اند. از مهم‌ترین نتایج و دستاوردهای این پژوهش، می‌توان به این موارد اشاره کرد که در سوره غافر در مکالماتی که پیامبران با خداوند یا مردم داشته‌اند، همه کارکردهای زبانی حضور جدی و پررنگ دارند و حتی گاهی بعضی از نقش‌های زبانی با هم تداخل پیدا کرده‌اند (به صورت توأمان هستند). در سوره غافر، کارکرد ارجاعی نسبت به دیگر کارکردها پررنگ‌تر و بارزتر است که این مهم به سبب جنبه تعلیمی سخنان پیامبران است. پژوهش صورت گرفته نتوانسته کارکرد ارجاعی را به خوبی، تبیین کند.

- سلیمی و انصاری (۱۴۰۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی تمایز سوره‌های مکی و مدنی (سوره‌های مریم، طه، نور و احزاب) براساس الگوی ارتباطی یاکوبسن» به بررسی تحلیل مذکور پرداخته است. از مهم‌ترین نتایجی که در این پژوهش ذکر شده است، می‌توان به این نکات اشاره کرد که در الگوی ارتباطی یاکوبسن، معمولاً انسان‌ها هستند که فرستنده و گیرنده پیام هستند. طبق این پژوهش، سخنان و بیان‌های موجود در سوره‌های مدنی، بیشتر کارکرد ترغیبی و کنشی دارد و کارکرد ترغیبی نسبت به دیگر کارکردها، پررنگ‌تر است.

- مقدم (۱۴۰۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیل نشانه‌شناسی چگونگی وحی براساس مدل یاکوبسن» به تحلیل وحی آن پرداخته است. مهم‌ترین نتایج این پژوهش این است که طبق نظریه یاکوبسن، خداوند با عنوان فرستنده پیام، پیامبر و مردم با عنوان گیرنده پیام و وحی خدا پیام ارسال شده از فرستنده به گیرنده محسوب می‌شود. آیات قرآن نشانه‌ها و کدهای متعددی دارد. ارتباط بین خدا و پیامبر اکرم عمودی و غیرهم‌سطح است. این عبارت بدین معنا است که سطح فرستنده پیام بسیار بالاتر و بالاتر از سطح گیرنده است. پژوهش انجام شده در مورد سوره نوح نیست.

- درویشی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی خطاب در قرآن بر مبنای مدل ارتباطی یاکوبسن با تکیه بر سه مخاطب انسان، بنی آدم و ناس»، اقدام نموده‌اند. از مهم‌ترین نتایج این پژوهش، این است که بنا بر ساختار جمله‌های سوره‌های مذکور، وقتی که روش بیان مستقیم باشد، ساختار جملات یا خبری هستند یا انشایی، اما وقتی که روش بیان غیرمستقیم باشد، حتماً ساختار جمله باید خبری باشد. کارکرد ترغیبی در سوره‌های مذکور در زمانی که جهت کلام سوی مخاطب باشد، غلبه بر دیگر کارکردهای زبانی دارد و این مسئله در این سوره‌ها، کاملاً مشهود است. پژوهش انجام شده درباره سوره نوح نیست. براین اساس، تاکنون، پژوهشی در بررسی سوره نوح، براساس نظریه الگوی ارتباطی یاکوبسن، صورت نگرفته است.

۳. چارچوب نظری

رومن یاکوبسن از مهم‌ترین نظریه‌پردازان برجسته در زمینه زبان‌شناسی است که نظریه او در بررسی نقش‌های شش‌گانه زبان، مورد استقبال و توجه محققان در حوزه زبان و ادبیات قرار گرفته است. او آرای خود را تحت عنوان «نظریه الگوی ارتباطی» بیان می‌کند و معتقد است که شش عنصر تشکیل‌دهنده ارتباط در هر گفت‌وگویی، تعیین‌کننده انواع نقش‌های زبان است. آن شش قسم عبارت‌اند از: گوینده، رمز، مخاطب، مجرای ارتباطی، پیام و زمینه دلالتی پیام. وی اعتقاد دارد که «اولین مرحله ارتباط، این است که فرستنده برای گیرنده، یک پیام، ارسال می‌کند. آن پیام یا موضوع باید به گونه‌ای باشد که مخاطب آن را درک کند و در قالب کلام نیز باشد؛ همچنین رمزنگاری نیز اهمیت خاص خود را دارد و باید برای هر دو

(فرستنده و گیرنده) قابل فهم باشد. درنهایت، مجرای ارتباطی نیاز داریم که پیوندی روانی بین گیرنده و فرستنده است و درواقع، این مجرای ارتباطی است که امکان برقراری و ادامه ارتباط کلامی بین آن دو را می‌دهد.» (یاکوبسن، ۱۳۸۰: ۹۱)

براساس نظریه وی، انواع نقش‌های زبانی عبارت‌اند از: نقش عاطفی، نقش ادبی، نقش همدلی، نقش ترغیبی، نقش ارجاعی و نقش فرازبانی. به اعتقاد یاکوبسن، «توجه زیاد به هریک از آن عوامل مذکور، یعنی گوینده، پیام، مخاطب، رمز، زمینه دلالتی پیام و مجرای ارتباطی سبب می‌شود که یکی از کارکردهای زبان آشکار شود. مهم این است که پیام از چه مرتبه‌ای در این مراتب نقش‌ها برخوردار است.» (همان: ۹۲)

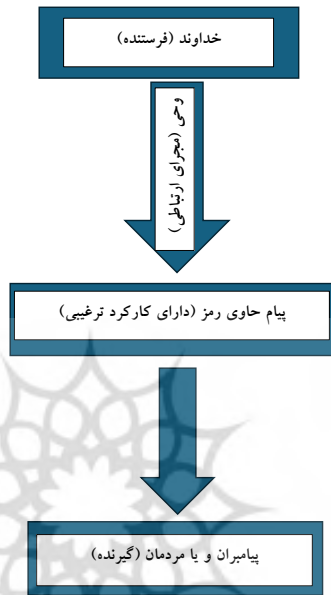

نمودار ۱: نقش‌های زبانی الگوی ارتباطی یاکوبسن

بنا بر این نظریه، این گونه می‌توان برداشت کرد که شاید جمله‌ای را نتوانیم پیدا کنیم که در آن فقط یکی از نقش‌های زبان وجود داشته باشد و گاهی اوقات، جداسازی و تفکیک نقش‌ها از یکدیگر دشوار است و درهم تنیده‌اند. به اعتقاد یاکوبسن، «وقتی یکی از کارکردهای زبان بر دیگر کارکردها غلبه پیدا کند، موجب تفاوت بین پیام‌ها می‌شود.» (مقدادی، ۱۳۸۷: ۶۲۳)

بنا بر نظریه الگوی ارتباطی یاکوبسن؛ برای مثال، خداوند پیامی را به عنوان فرستنده می‌فرستد و پیامبر اکرم و اهل بیتش (علیهم السلام) و همچنین مردمان آن زمان و آیندگان

دریافت‌کنندگان پیام (گیرندگان پیام) هستند؛ بنابراین، فرستنده «خداوند» و گیرنده «پیامبر اکرم و مردمان زمان خودش و آیندگان» هستند؛ همچنین مجرای ارتباطی میان فرستنده و گیرنده وحی است و نقش ترغیبی (که یکی از انواع نقش‌های زبانی است) انجام دستورات الهی فرستاده‌شده است.

نمودار ۲: عناصر تشکیل‌دهنده ارتباطی یاکوبسن با مثال

معرفی و تبیین انواع کارکردها و نقش‌های زبانی در نظریه الگوی ارتباطی یاکوبسن:

- کارکرد ارجاعی: در این کارکرد، هدف این است که مخاطب به سمت معنایی ارجاع داده شود. آن معنا واحد است و نمی‌توان چند برداشت از آن کرد. ارتباط زبانی مربوط به زمینه پیام است. این کارکرد در استفاده از زبان برای بحث‌های علمی، کاربرد دارد. همچنین پیام از حالت ادبی و زبانی خارج می‌شود.

- کارکرد عاطفی: این کارکرد زبانی احساس فرستنده (گوینده) را در گیرنده (مخاطب)، ایجاد می‌کند؛ همچنین، به دنبال ایجاد تعدد و کثرت در معنا است و به همین دلیل در مقابل کارکرد ارجاعی قرار می‌گیرد. «این کارکرد بنا بر جهت‌گیری پیام به سمت گیرنده و مخاطب، به وجود می‌آید و احساس فرستنده یا احساسی که می‌خواهد به گیرنده منتقل کند، به نمایش گذاشته می‌شود.» (یاکوبسن، ۱۳۸۰: ۸۰)

- کارکرد ادبی: هر پیام و کلامی دو قسم دارد؛ یکی صورت و دیگری معنا؛ به عبارت دیگر، متن یک جنبه ظاهری دارد و یک جنبه باطنی. جهت‌گیری در این کارکرد زبانی

به سمت جنبه ظاهری و صورت پیام است و بیشتر جنبه‌های زیبایی ظاهری پیام (که تا حدودی تأثیرگذار بر معنای کلام هم می‌شود) مد نظر فرستنده است و می‌خواهد از آن طریق بر روی مخاطب تأثیر بگذارد و پیام خود را به گیرنده ارسال کند.

- کارکرد همدلی: در این نقش زبانی، توجه و جهت پیام به سمت مجرای ارتباطی است؛ درواقع، فرستنده می‌خواهد مطمئن شود که جریان ارتباط و پیام‌دهی برقرار است یا قطع شده است. جملاتی که استفهام انکاری هستند یا جملاتی که حالت تلنگر دادن به مخاطب را دارند در این نوع کارکرد، قرار می‌گیرند.

- کارکرد فرازبانی: این کارکرد برای رمزگشایی رمزها و کدهای پیام است. گاهی فرستنده برای گیرنده در پیام خود، تعدادی کد یا رمز قرار می‌دهد که شاید مخاطب در وهله اول نتواند آن را بفهمد. هدف این کارکرد، روشن‌سازی و آگاه کردن مخاطب نسبت به آن کدها و رمزهای پیام است تا مخاطب (گیرنده) بتواند با پیام، ارتباط عمیق‌تر و بهتری برقرار کند و پیام فرستنده را به‌طور کامل متوجه شود.

- کارکرد ترغیبی: هدف از هرگونه ارتباط بین فرستنده و گیرنده این است که مخاطب نسبت به آن پیام یک واکنش نشان دهد و این واکنش در نزد گیرنده کلام و پیام صورت می‌گیرد. وظیفه این کارکرد، معلوم کردن و مشخص کردن ارتباط بین پیام و گیرنده است. در این کارکرد، بعضی از فنون را فرستنده استفاده می‌کند تا میزان تأثیرگذاری کلام را بالا ببرد و مخاطب را به جهت موردنظر، سوق دهد.

۴. کارکردهای زبانی در سوره نوح

همان‌طور که قبلاً ذکر شد، شش عنصر تشکیل دهنده ارتباط، یعنی گوینده، مخاطب، پیام، زمینه دلالتی پیام، رمز و مجرای ارتباطی، از اهمیت خاصی برخوردار است. هدف از برقراری ارتباط، بسیار متفاوت و گوناگون است و این اهداف ارتباط است که می‌تواند بسیار مهم و حتی تأثیرگذار بر روی آن شش عنصر مذکور باشد. در این قسمت، قصد داریم نقش‌های زبانی را براساس دیدگاه یاکوبسن در سوره نوح، تحلیل کنیم.

۴-۱. کارکرد ترغیبی

کارکرد ترغیبی بیشتر برای مشخص کردن ارتباط بین پیام با مخاطب است که معمولاً واکنش گیرنده را به دنبال دارد؛ یعنی مخاطب معمولاً نسبت به پیامی که دریافت کرده، واکنش نشان می‌دهد. این نوع کارکرد برای ایجاد ترغیب در مخاطب به کار می‌رود تا او به سمت هدف یا کار خاصی، سوق داده شود. اقناع و ترغیب ازجمله مواردی است که فرستندگان، به‌ویژه پیامبران برای ابلاغ وحی یا کلام خود، از آن استفاده می‌کردند و کاربرد فراوانی برای آنان داشته است. این دو، سهم بسیار ارزشمند و مهمی در فرآیند ارتباط دارند.

این دو فن، مکمل یکدیگر هستند؛ یعنی اگر افناع نباشد، ترغیب نیز وجود نخواهد داشت. این دو زمانی محقق می‌شوند که در مخاطب، یک تغییر در گفتار یا رفتار آن حاصل شود. از آنجاکه هدف پیامبران تغییر رفتار، اعتقادات و گفتار مردم بوده است، بنابراین، بسیار منطقی است که در کلام پیامبران، کارکرد ترغیبی غالب باشد؛ زیرا به وسیله افناع و ترغیب است که انگیزه در انسان ایجاد می‌شود تا به سوی خدا حرکت کند.

در نظریه ارتباطی یاکوبسن، وقتی که در ارتباط، تمرکز بر گیرنده باشد، کارکرد ترغیبی حالت صعودی به خود می‌گیرد: «جهت پیام در کارکرد ترغیبی زبان، به سوی مخاطب تمایل و حرکت پیدا می‌کند. این نقش زبانی، بیشتر در اشعاری که با موعظه همراه است، آشکارتر است. از آشکارترین مثال‌های این کارکرد زبانی، ساخت ندایی و امری است.» (یاکوبسن، ۱۳۸۰: ۹۳)

تعداد قابل توجهی از آیات سوره نوح، کارکرد ترغیبی دارند: ﴿قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ / أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا﴾ (نوح: ۲ و ۳) (گفت: ای قوم من! قطعاً من شما را بیم‌دهنده‌ای آشکار (از طرف خداوند) هستم / که خدا را بپرستید و از او پروا کنید و از من اطاعت نمایید).

کلمه «نذیر» در این آیه، روشن‌کننده بحث ما در این بخش است. در اینجا، واژه نذیر، به معنای شخصی است که یک پیام هشدارآمیز را می‌خواهد به مخاطب خود ارائه کند. وقتی کسی خود را هشداردهنده و پیام خود را هشدارآمیز معرفی می‌کند، سبب می‌شود که حواس مخاطب بیش‌ازپیش به آن شخص و آن پیام معطوف گردد؛ درواقع، انذار و هشدار برای ترغیب مخاطب به سمت هدف و پیامی خاص است که همین امر سبب غلبه کارکرد ترغیبی در کلام می‌شود.

برای اینکه این انذار در مخاطب، اثر بیشتری بگذارد، فرستنده باید مزین به صفت نیک صداقت باشد؛ حتی این نکته (داشتن صداقت) در نظریه ارتباطی یاکوبسن، تحت عنوان کیفی بودن پیام مطرح می‌شود؛ بنابراین، بطن و محتوای آیه، هدایت‌گری و هشدار برای جهت‌گیری درست در دنیا است که با صداقت فرستنده (حضرت نوح) همراه است. داشتن صداقت یا به تعبیر یاکوبسن، کیفی بودن پیام در فرآیند ارتباط، بسیار مؤثر و مهم است. همه پیامبران الهی (از جمله حضرت نوح) خود را به این صفت مزین کرده بودند تا درجه تأثیرگذاری ارتباط و کلام خود را بر مخاطب بالا ببرند.

﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنْ أَجَلَ اللَّهُ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (نوح: ۴) (تا خدا گناهانتان را بپامرزد و شما را تا زمانی معین مهلت دهد. اگر آگاهی داشته باشید [توجه خواهید کرد که]، بی‌تردید هنگامی که اجل خدایی فرا رسد، تأخیر نخواهد داشت).

این آیه، کارکرد ترغیبی دارد؛ درواقع، حضرت نوح مردم را به انجام کارهای نیک و اطاعت از خدا و خود دعوت می‌کند و در ادامه می‌گوید که همین کار، موجب بخشیده شدن گناهانشان می‌شود؛ یعنی مردم را با بخشیده شدن گناهانشان از جانب خداوند، ترغیب و تشویق می‌کند؛ به عبارت دیگر، اگر مردم از خدا و پیامبرش پیروی کنند، خداوند هم گناهان گذشته آن‌ها را پاک می‌کند. پاک کردن گناهان، وسیله‌ای برای ترغیب مردم به راه خدا در کلام نوح(ع) است؛ بنابراین، کلامی که کارکرد ترغیبی دارد، می‌تواند اثرگذاری بیشتری بر مخاطب داشته باشد. امام صادق(ع) نیز در مورد اهمیت همین نکته می‌فرماید: «(المجلسی، الناس فی دینکم (مردم را در دین و عقاید خود ترغیب و تشویق نمایند).» (۱۹۷۲: ۷۵/۴۱۱)

یکی دیگر از نکات مهم در مورد ارتباط و کلام، رعایت ادب در گفت‌وگو است. برای اینکه ترغیب و اقناع در مخاطب صورت گیرد، فرستنده باید با رعایت ادب و احترام کلام خود را به گیرنده (مخاطب) ارسال کند. اگر فرستنده به این نکته توجه نداشته باشد، قطعاً نمی‌تواند اقناع و ترغیب را در مخاطب ایجاد کند؛ چون یکی از شروط تأثیرگذاری اقناع و ترغیب در مخاطب، رعایت ادب فرستنده پیام است. در دین اسلام نیز این امر بسیار مهم و ضروری است. رعایت ادب حضرت نوح با سخن خداوند در آیه ۵۳ سوره اِسرَاء مطابقت دارد. آنجا که خداوند می‌گوید: ﴿قُلْ لِّعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾. مفسران قرآن کریم در تفسیر این آیه بر این نکته (رعایت ادب در کلام) تأکید کرده‌اند. (بیضاوی ۱۴۱۸: ۳/۲۵۸؛ فیض کاشانی، ۱۴۱۵: ۳/۱۹۷؛ مظفر نجفی، ۱۴۲۲: ۱۱)

﴿فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾ (نوح: ۱۰) (پس [به آنان] گفتم: از پروردگارتان آمرزش بخواهید که او همواره بسیار آمرزنده است).

در این آیه، حضرت نوح به دنبال ایجاد ترغیب در دل قومش با جلب توجه آن‌ها به مهربان بودن خداوند است تا از مسیر غلطی که انتخاب کرده‌اند، دست بکشند؛ یعنی مهربان بودن خدا در کلام حضرت نوح، وسیله‌ای برای ایجاد ترغیب در مخاطب به سمت هدف مدنظر است:

﴿يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾ (نوح: ۱۱) (تا بر شما از آسمان باران پی در پی و با برکت فرستد).

﴿وَيُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا﴾ (نوح: ۱۲) (و شما را با اموال و فرزندان یاری کند و برایتان باغ‌ها و نه‌رها قرار دهد).

آیات مذکور نیز کارکرد ترغیبی دارد. حضرت نوح می‌خواهد به قوم خود این پیام را برساند که اگر دست از کفر و لجاجت بردارند، خداوند برایشان باران و نعمت‌های فراوان می‌فرستد و زندگی با آسایشی خواهند داشت؛ درواقع، حضرت نوح با این سخنان، قصد

ایجاد ترغیب به وسیله وعده‌های الهی در دل قومش را دارد تا قومش را به سمت هدفی که مد نظرش است، هدایت کند. وقتی پیام فرستنده به دنبال ایجاد ترغیب در گیرنده باشد، آن کلام کارکرد ترغیبی دارد.

حضرت نوح در آیات ۱۵ و ۱۶ سوره نوح که می‌فرماید: «أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا/ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا» (آیا ندانسته‌اید «فکر نکرده‌اید» که خدا هفت آسمان را چگونه بر فراز یکدیگر آفرید؟/ و ماه را در میان آنها روشنی بخش و خورشید را چراغ فروزان قرار داد؟) دیگر به دنبال ترغیب قوم خود به وسیله وعده‌های الهی نیست. در این آیات، حضرت نوح شیوه دیگری را برای ایجاد ترغیب در دل قومش اتخاذ کرده است. وی به دنبال ترغیب قومش به سمت خدا با تفکر و تعقل است. او می‌خواهد قومش را به با ابزارهای مختلف، از جمله تفکر و تعقل، به سمت هدف والا هدایت و ترغیب کند.

۲-۴. کارکرد فرازبانی

ابزارهای ارتباطات کلامی برای توسعه و گسترش تفکر و اعتقادات یک نفر یا یک گروه به کار گرفته می‌شود و در واقع، متناسب با عصر خود است؛ مثلاً در گذشته، مردم با ایجاد صدا با طبل، اشکال، دود، نقاشی و.... سعی می‌کردند با دیگران ارتباط برقرار کنند و این ابزار مختص همان زمان است. (رهبر، ۱۳۷۱: ۳۵۱) هدف از کارکرد فرازبانی این است که نشانه‌هایی که فرستنده در کلام خود استفاده کرده و گیرنده آن را شاید متوجه نشود، روشن سازد. این کارکرد، نقش روشن سازی نشانه‌ها را برعهده دارد؛ حتی پیامبران نیز در سخنان و خطبه‌های‌شان، گاهی از کلمات و نشانه‌های خاصی استفاده می‌کردند که رمزگونه بود تا همه مردم آن را متوجه نشوند و به این وسیله، با عده‌ای از یاران خاص‌شان ارتباط برقرار می‌کردند. (واقعی، ۱۳۸۶: ۳۴۶)

در سوره نوح، این کارکرد زبانی خیلی کم دیده می‌شود: «إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» (نوح: ۱) (ما نوح را به سوی قومش فرستادیم که قوم خود را پیش از آنکه عذابی دردناک به آنان رسد، بیم دهد).

در این سوره، واژه عذاب در ابتدای کار، کلمه‌ای رمزی و نشانه‌دار است و کسی جز فرستنده (خداوند) و گیرنده (حضرت نوح) و کسانی که نسبت به حوادث اتفاق افتاده در گذشته، مطالعه داشته اند، از آن اطلاعی ندارند که این عذاب چه بود؟ چگونگی، کیفیت و چیستی آن چه بود؟ حتی خداوند اراده کرد که این کلمه رمزدار در زمان حضرت نوح نیز رمزگشایی نشود تا ایمان قوم حضرت نوح نسبت به آن سنجیده شود. بعد از رمزگشایی و تفسیر و تأویل، این بخش از پیام ارتباط بیشتری با مخاطبان برقرار می‌کند و معلوم می‌شود که منظور از عذاب، هم عذاب دنیوی (غرق شدن در آب) و هم عذاب اخروی (جهنم)

و آتش) بوده است. (مکارم، ۱۳۸۶: ۵۷) یعنی این کلمه رمزدار، قبل از رمزگشایی، ارتباط خیلی ناچیز با مخاطب برقرار می‌کند (که این امر، به خواست و اراده خدا برای سنجش ایمان قوم حضرت نوح بود)، ولی بعد از رمزگشایی، این بخش از پیام ارتباط بیشتری با مخاطبان برقرار می‌کند.

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا﴾ (نوح: ۵) (نوح(ع) گفت: پروردگارا! همانا قوم خود را شب و روز [به آیین توحید] دعوت کردم).

واژه لیلًا و نهارًا (شبانه‌روز)، در ابتدا، یک معنی سطحی دارد و یک پیام بسیار کوتاه و رمزدار است؛ به عبارت دیگر، فقط فرستنده (خداوند) و گیرنده (حضرت نوح) از بطن آن اطلاع دارد. معنای ظاهری این آیه، این است که حضرت نوح، شبانه‌روز، مردم را به دین حق دعوت کرد، اما بعد از رمزگشایی، تفسیر و تأویل، این بخش از پیام، ارتباط بیشتری با مخاطبان برقرار می‌کند و رمز و نشانه آن آشکار می‌شود که این شبانه‌روز بودن دعوت نوح(ع) و اینکه چندین بار دعوت حضرت نوح(ع) در این سوره به اشکال و حالات مختلف ذکر شده است. علاوه بر اینکه به مستمر بودن دعوت حضرت نوح اشاره دارد، به طولانی بودن مدت زمان دعوت و نبوت حضرت نوح که بیش از ۹۰۰ سال بوده نیز اشاره دارد. این رمز بعد از رمزگشایی، آشکار شده و پیام به‌طور کامل به مخاطب می‌رسد.

۳-۴. کارکرد همدلی

به عقیده یاکوبسن، یک دسته از پیام‌ها وجود دارد که بیشتر به این دلیل صادر می‌شوند تا معلوم شود مخاطب (گیرنده پیام) واقعاً به سخنان گوش می‌دهد یا نه؛ به عبارتی دیگر، برخی از پیام‌ها برای ایجاد اطمینان از تداوم یا قطع کلام است. (یاکوبسن، ۱۳۸۰: ۷۵) درواقع خود ارتباط، مدّ نظر فرستنده است. می‌توان آن را نوعی تلنگر هم تلقی کرد. معمولاً کلامی که به نحوی به پرسش، استفهام انکاری و تعجب مرتبط است، از نوع کارکرد همدلی است. زیرا از موارد مذکور برای ایجاد اطمینان از تداوم یا قطع کلام، استفاده می‌شود.

در سوره نوح نیز این کارکرد زبانی کمی دیده می‌شود:

﴿مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا﴾ (نوح: ۱۳) (شما را چه شده که [حقانیت و ربوبیت خدا را نفی می‌کنید و طوق بندگی او را در گردن خود نمی‌نهد و] به عظمت و بزرگی خدا امید ندارید!؟)

در این آیه، کلام حضرت نوح به قومش با حالت استفهام انکاری و همچنین تعجبی بیان شده است که چرا حقیقت را کتمان می‌کنند و به بزرگی خدا، امید و ایمان ندارند. معمولاً جمله‌ای که به حالت استفهام انکاری یا همراه با تعجب باشد تا مخاطب را به نوعی، متوجه ارتباط با فرستنده بکند، کارکرد همدلی دارد.

در آیات ۱۵ و ۱۶ سوره نوح، کلام حضرت نوح به قومش با حالت استفهام انکاری و همچنین تعجبی بیان شده است که چرا به آیات الهی مثل آسمان، خورشید و ماه، توجه نمی‌کنند و همین امر سبب غلبه کارکرد همدلی شده است. ﴿أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا/ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا﴾ (آیا ندانسته‌اید که خدا هفت آسمان را چگونه بر فراز یکدیگر آفرید؟/ و ماه را در میان آنها روشنی بخش و خورشید را چراغ فروزان قرار داد؟) زیرا گیرنده را متوجه ارتباط با فرستنده می‌کند. بیان این نکته ضروری است که تمامی دعوت‌ها و کلام‌های حضرت نوح در این سوره، نشان‌دهنده رعایت ادب در گفت‌وگو با قوم خود است. تمامی دستورات و کلام‌های حضرت نوح با اقتدار ولی درعین حال، مؤدبانه به مخاطب انتقال می‌یابد و این بحث را در کارکرد ترغیب به صورت مفصل بیان کرده‌ایم. این مسئله نشان می‌دهد که حضرت نوح از همان جدال احسنی که قرآن به آن اشاره کرده، استفاده کرده است. جدال احسن به معنای دعوت و تبلیغ در کنار ادب، حکمت و براهین و استدلال‌های استوار و قوی است.

۴-۴. کارکرد ادبی

در این کارکرد، نگاه و توجه گیرنده یا همان مخاطب بیشتر بر شکل و ظاهر پیام است و خیلی به بطن و محتوای آن توجه ندارد؛ درواقع، این کارکرد برخلاف کارکرد همدلی، تمرکزش بیشتر بر ساختار ظاهری متن است. نقش اصلی کارکرد ادبی در کلام، افزایش زیبایی کلام است و همین امر موجب افزایش اثرگذاری کلام در گیرنده است. این موضوع حتی در دعوت پیامبران نیز بوده است. سخنان پیامبران، همواره با بشارت و هشدار به صورت توأمان بوده است. پیامبران، این شیوه را با اصول فصاحت و بلاغت ترکیب کردند تا بر مخاطبان اثر بیشتری بگذارد. چون کلامی زیبا و دلنواز است که هم ظاهر و هم باطن آن زیبا باشد؛ یعنی هم ظاهر و هم باطن باید مورد توجه قرار گیرد؛ بنابراین، تمرکز این کارکرد بر جنبه زیبایی متن است که همین امر تا حدودی بر زیبایی محتوای کلام نیز تأثیر می‌گذارد. در سوره نوح نیز این موارد به تعداد قابل توجهی دیده می‌شود:

آیه ۱۱ سوره نوح: ﴿يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا﴾ (تا بر شما از آسمان باران (نعمت) پی‌درپی و با برکت فرستد)، تفاسیر متنوع و مختلفی دارد. بنا بر این کارکرد، یکی از تفاسیر این است که در این آیه، نعمت‌های خداوند به ریزش باران از ابر تشبیه شده است که از آسمان نازل می‌شود. (قرائتی، ۱۳۹۱: ۲۳۳) این نوع تشبیه همان استعاره مصرحه است. چون مشبه (نعمت‌های خداوند) حذف شده و مشبه‌به (باران) در معنای غیرحقیقی خود به کار رفته و با معنای مفهومی خود در ارتباط است. همین امر سبب غلبه کارکرد ادبی در این آیه، شده است.

﴿وَاللَّهُ أَنْبَتُكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا﴾ (نوح: ۱۷) (و خدا شما را از زمین [مانند] گیاهی رویانید).

این آیه را می‌توان از چند جنبه بررسی کرد و تشبیهات مختلفی را از آن استخراج کرد. یک جنبه آن است که خلقت انسان‌ها به روییدن گیاهان از زمین، تشبیه شده است. در این تشبیه، وجه شبه «آفریده شدن» و «رویش» و ادات تشبیه برای افزایش زیبایی کلام حذف شده است. جنبه زیبای دیگر این تشبیه این است که گیاهان برای رشد کردن باید در یک محیط مناسب که همان خاک است، کاشته شوند. انسان هم باید نطفه اش در یک محیط مناسب یعنی رحم مادر، قرار بگیرد تا رشد کند؛ بنابراین این وجه شبه را هم می‌توان در نظر گرفت که هم زمین و هم گیاه برای آفریده شدن، باید در محیط مناسب خاص خود قرار بگیرند. این تشبیه و بیان وجوه شبه برای آن در این آیه، سبب افزایش کارکرد ادبی شده است.

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا﴾ (نوح: ۱۹) (و خدا زمین را برای شما فرشی گسترده قرار داد).

در اینجا، زمین به یک فرش بزرگ و گسترده تشبیه شده است. این نوع تشبیه، همان استعاره مکنیه است؛ زیرا مشبه در جمله آمده و مشبّه به (فرش) حذف شده و یکی از لوازم مشبّه به (گسترده شدن و گستراندن) ذکر شده است. به کار بردن استعاره مکنیه در این آیه، سبب افزایش کارکرد ادبی شده است.

آیه شانزدهم سوره نوح، کارکرد ادبی دارد؛ زیرا کلمه ماه و خورشید و نور را که از یک خانواده است، می‌توان مراعات نظیر در نظر گرفت: ﴿وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا﴾ (و ماه را در میان آنها روشنی بخش، و خورشید را چراغ فروزان قرار داد).

در آیه پنجم این سوره، بین کلمات شب و روز، آرایه تضاد وجود دارد. استفاده از آرایه تضاد (طباق) سبب غلبه کارکرد ادبی در این آیه شده است: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا﴾ (گفت: پروردگارا! همانا قوم خود را شب و روز [به آیین توحید] دعوت کردم).

در آیه نهم سوره نوح، بین کلمات آشکار و پنهان، آرایه تضاد وجود دارد. استفاده از آرایه تضاد (طباق) موجب غلبه کارکرد ادبی در این آیه شده است: ﴿ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا﴾ (سپس آشکار و پنهان آنان را خواندم).

در سوره نوح، موسیقی و سجع‌های بی‌نظیر و زیبا می‌توان پیدا کرد که سبب زیبایی و افزایش تأثیر کلام شده است. در انتهای آیات ۵ تا ۲۸ این سوره، تمامی کلمات مسجع هستند. برای کاهش اطناب کلام و مثال، آیات ۵ تا ۱۵ این سوره برای شاهد مثال ذکر می‌شود:

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا / فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا / وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا / ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جَهَارًا / ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا / فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا / يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا / وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا / مَا لَكُمْ لَا

تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا / وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا / أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا.

کلمات مشخص شده، کلمات آخر آیات مذکور این سوره است که به سجع مزین شده است و به همین دلیل، بر زیبایی کلام افزوده شده است.

۴-۵. کارکرد ارجاعی

در این کارکرد، فرستنده از پیام یا جمله‌ای استفاده می‌کند تا آن جمله، مخاطب را به معنایی ارجاع دهد. معنایی که ارجاع داده می‌شود، قطعاً فقط یک معنای واحد است و چند معنایی در آن وجود ندارد و فقط یک معنا می‌توان از آن برداشت کرد که با موضوع مدنظر در ارتباط است و صدق و کذب آن را می‌توان مشخص کرد. ارتباط زبانی، مربوط به زمینه پیام است. این کارکرد در استفاده از زبان برای بحث‌های علمی نیز کاربرد دارد و ارتباط میان کلام و فرستنده را رقم می‌زند. نوع جملات معمولاً خبری است و پیام از حالت ادبی و زبانی خارج می‌شود؛ به عبارت دیگر، محتوای پیام زبانی به مسائلی خارج از نظام زبان، ارتباط دارد. در سوره نوح، این کارکرد زبانی به صورت قابل توجهی دیده می‌شود:

در آیه اول سوره نوح، کارکرد ارجاعی مشهود است. این آیه، ذهن مخاطب را به سمت مفهوم بازتاب اعمال انسان بر زندگی دنیوی و اخروی ارجاع می‌دهد: «إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» (ما نوح را به سوی قومش فرستادیم که قوم خود را پیش از آنکه عذابی دردناک به آنان رسد، بیم دهد).

قوم حضرت نوح به‌خاطر اعمال ناشایست، مثل کفرورزی و بت‌پرستی، به زودی عذاب دردناکی را تجربه خواهند کرد. این عذاب، نتیجه اعمال خودشان بوده است. این آیه، قصد ارجاع ذهن خواننده به همین مطلب را دارد. این آیه علاوه بر این ارجاع، یک کارکرد ارجاعی دیگر نیز دارد. در اول عبارت، خداوند بیان کرده است که ما حضرت نوح (و دیگر پیامبران الهی) را برای شما فرستاده‌ایم تا قبل از نزول عذاب، اتمام حجت کرده و هشدار خود را بیان کرده باشیم؛ یعنی حضرت نوح (مانند دیگر پیامبران الهی) از جانب خداوند مأمور این کار است و از جانب خود چیزی نمی‌گوید؛ به عبارت دیگر، این آیه ذهن گیرنده را به الهی بودن بحث نبوت و اینکه همه پیامبران از جمله حضرت نوح، از طرف خداوند انتخاب شده‌اند و مطلبی از جانب خودشان نمی‌گویند، ارجاع می‌دهد.

در آیه سوم سوره نوح نیز کارکرد ارجاعی وجود دارد و قصد دارد ذهن انسان را به عبادت واقعی خداوند ارجاع دهد: «إِنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقَوْهُ وَأَطِيعُوا» (که خدا را بپرستید و از او پروا کنید و از من اطاعت نمایید). عبادت خداوند و دوست داشتن او، صرفاً چیزی نیست که انسان آن را به زبان بیاورد. در ورطه عمل نیز این مورد باید باشد. عبادت خداوند، باید دقیقاً منطبق با سخنان پیامبران الهی باشد؛ به عبارت دیگر، اگر واقعاً قصد داریم که خداوند را عبادت کنیم و او را دوست داشته باشیم، باید به حرف او و پیامبران او گوش دهیم. اگر صرفاً

بگوییم که او را دوست داریم، اما از سخنان پیامبران او پیروی نکنیم، درواقع، دروغ بزرگی به خود و خدای خود گفته‌ایم. شرط دوست داشتن و عبادت خدا، متابعت از سخنان پیامبران اوست؛ بنابراین، آیه مذکور کارکرد ارجاعی دارد و سعی دارد ذهن انسان را به معنای عبادت واقعی خدا که همان متابعت از سخنان پیامبران اوست، سوق بدهد؛ به‌ویژه، وقتی جمله «أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ» نزدیک به «وَأَطِيعُونَ» آمده، این نکته را بسیار شفاف‌تر منعکس کرده است. در آیه چهارم سوره، کارکرد ارجاعی کاملاً مشهود است: «يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنْ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (تا خدا گناهانتان را بیامرزد و شما را تا زمانی معین مهلت دهد. اگر آگاهی داشته باشید [توجه خواهید کرد که]، بی تردید هنگامی که اجل خدایی فرا رسد، تأخیر نخواهد داشت.) محور مرکزی پیام، بخشندگی خداوند است. از همان ابتدای آیه، بخشندگی خداوند، به‌صورت مستقیم، مطرح است؛ همچنین در ادامه آیه، صحبت در مورد مهلت دادن خداوند به کافران قوم حضرت نوح است؛ یعنی خداوند، آن‌قدر مهربان است که حتی به مشرکان و کافران، مهلت تفکر و تغییر مسیر را قبل از نزول عذاب می‌دهد؛ به عبارت دیگر، این‌گونه نیست که خداوند به‌سرعت، کسی را به‌خاطر کفرش عذاب دهد و حتی به کافران هم مهلت توبه می‌دهد؛ بنابراین آیه مذکور کارکرد ارجاعی دارد و قصد دارد تا ذهن مخاطب را به بخشندگی خداوند، ارجاع دهد.

آیه دهم نیز کارکرد ارجاعی دارد و محوریت اصلی آیه، مهربانی خداوند است: «فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا» (نوح: ۱۰) (پس [به آنان] گفتم: از پروردگارتان آمرزش بخواهید که او همواره بسیار آمرزنده است.) خداوند به‌وسیله کلام حضرت نوح، بسیار سعی دارد که ذهن مخاطب، یعنی قوم حضرت نوح و حتی آیندگان را به مهربانی خود ارجاع دهد و معطوف کند و به آن‌ها امیدواری بدهد که حتی عمل بت‌پرستی نیز در نزد خداوند، قابل آمرزش است.

در آیات یازدهم و دوازدهم سوره نوح، خداوند قصد دارد قوم حضرت نوح و نیز آیندگان را به تأثیر اعمال انسان در زندگی خودش، ارجاع دهد: «يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا/ وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا» (تا بر شما از آسمان باران پی‌درپی و با برکت فرستد./ و شما را با اموال و فرزندان یاری کند، و برایتان باغ‌ها و نه‌رها قرار دهد)؛ به عبارت دیگر، هر زمان که انسان در مسیر توحید و صراط مستقیم قرار بگیرد، خداوند برکات و نعمت‌های خود را بر او نازل خواهد کرد؛ یعنی اگر انسان اعمالش و راهش بوی خداوند را بدهد، خداوند هم نعمت‌های زیادی برای او می‌فرستد؛ بنابراین، این آیات نیز کارکرد ارجاعی دارد و سعی دارد ذهن مخاطب را به مؤثر بودن روش زندگی انسان و اعمال او بر میزان نعمت‌دهی خداوند، ارجاع دهد.

در آیات پنجم، هشتم و نهم این سوره، کارکرد ارجاعی غلبه پیدا کرده است. زیرا خداوند

می‌خواهد به مخاطبین خود، به‌ویژه به آیندگان، تلاش مستمر و سخت پیامبران خود، از جمله حضرت نوح را نشان دهد و ذهن مخاطب را به تلاش بی‌وقفه پیامبران در راه خدا، ارجاع دهد: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا/ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا/ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا﴾ (گفت: پروردگارا! همانا قوم خود را شب و روز [به آیین توحید] دعوت کردم. / آنگاه آنان را آشکارا دعوت کردم. / سپس آشکار و پنهان آنان را خواندم).

۴-۶. کارکرد عاطفی

این کارکرد برای ایجاد احساس فرستنده بر گیرنده است یا احساسی که فرستنده آن را دارا نیست، اما می‌خواهد آن را در مخاطب ایجاد کند. «نقش عاطفی زبان بیانگر احساس گوینده از موضوعی است که در موردش صحبت می‌کند (حال ممکن است آن حس را نداشته باشد و فقط به دنبال القای آن حس در مخاطب باشد).» (یاکوبسن، ۱۳۸۰: ۹۲) در اینجا جملات را می‌توان از لحاظ صدق و کذب بررسی کرد و نتیجه را بیان کرد. در سوره نوح نیز این کارکرد به میزان قابل توجهی مشهود است: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (نوح: ۱) (ما پیغمبر خود، نوح را به سوی قومش فرستادیم که قومش را قبل از آنکه عذابی دردناک به آنان رسد، بیم دهد).

در اینجا، عبارت ﴿يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، سبب غلبه کارکرد عاطفی در این جمله شده است؛ زیرا فرستنده، یعنی خداوند متعال، می‌خواهد احساس ترس، درد و عذاب را در صورت گوش نکردن به حرف پیامبرش در گیرنده که مردم هستند، ایجاد کند و بگوید که قطعاً گوش نکردن و سرپیچی از سخنانم سبب نتایجی چون عذاب دنیا و آخرت می‌شود.

در آیه دوم این سوره نیز کارکرد عاطفی وجود دارد: ﴿قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ (نوح گفت: ای قوم من! همانا من شما را بیم‌دهنده‌ای آشکارم). عبارت ﴿إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ در این آیه، سبب غلبه کارکرد عاطفی شده است؛ چون فرستنده (حضرت نوح) می‌خواهد محتوا و پیام خود را با احساس هشدار و انداز همراه کند و به گیرنده که همان قومش است، بفرستد؛ درواقع، ایجاد حس هشدار در مخاطب، از سوی فرستنده، سبب غلبه کارکرد عاطفی در کلام، شده است و حس ترس را در دل گیرنده ایجاد می‌کند.

خداوند در آیه چهارم سوره نوح، می‌خواهد، به‌صورت همزمان، حس شیرین بخشودگی را با حس تلخ به دچار شدن به عذاب (در صورت نافرمانی) در مخاطب، ایجاد کند: ﴿يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (تا خدا گناهانتان را ببامرز و شما را تا زمانی معین مهلت دهد. اگر آگاهی داشته باشید [توجه خواهید کرد که]، بی‌تردید، هنگامی که اجل خدایی فرا رسد، تأخیر نخواهد داشت). سعی در ایجاد این دو حس در مخاطب، سبب غلبه کارکرد عاطفی این آیه شده است.

در آیه دهم این سوره، کارکرد عاطفی را می‌توان مشاهده کرد. حضرت نوح که فرستنده

پیام در این آیه است، می‌خواهد در قوم خودش که گیرندهٔ پیام هستند، احساس شیرین بخشودگی را ایجاد کند و بگوید که خداوند بسیار بخشنده است و اگر توبه کنید، خداوند قطعاً شما را می‌آمرزد و گناهان قبلی‌تان را در نظر نمی‌گیرد: ﴿قُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾ (پس [به قوم] گفتم: از پروردگارتان آمرزش بخواهید که او همیشه بسیار آمرزنده است). ایجاد حس بخشودگی در مخاطب و شروعی نو در زندگی‌اش، سبب غلبهٔ کارکرد عاطفی در این آیه، شده است.

آیات یازدهم و دوازدهم این سوره، کارکرد عاطفی نیز دارد؛ زیرا حضرت نوح در این آیات، به دنبال ایجاد حس شیرین برخورداری از لذت‌های مختلف در مخاطب است و می‌خواهد به قوم خود بگوید که در صورت توبه و بازگشت به صراط مستقیم و توحید، خداوند نعمت‌های زیادی برای شما نازل خواهد کرد: ﴿يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا/ وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا﴾ (تا بر شما از آسمان باران پی‌درپی و با برکت فرستد. / و شما را با اموال و فرزندان یاری کند و برایتان باغ‌ها و نه‌رها قرار دهد)؛ به عبارت دیگر، فرستنده به دنبال ایجاد حس شیرین برخورداری از نعمت‌های فراوان در مخاطب است و این کار سبب غلبهٔ کارکرد عاطفی شده است. نکتهٔ مهم دیگر که باید ذکر شود، این است که برخی از آیات سورهٔ نوح (مثل آیهٔ یازدهم) چندین کارکرد زبانی را به صورت همزمان دارد.

این آیه علاوه بر کارکرد کنونی (کارکرد عاطفی) که ذکر شد، کارکردهای ترغیبی، ارجاعی و ادبی را نیز دارد؛ به عبارت دیگر، این آیه و بسیاری از آیات دیگر این سوره را می‌توان از منظر چند کارکرد ادبی به صورت همزمان بررسی کرد: ﴿وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ (نوح: ۲۶) (و نوح گفت: پروردگارا! هیچ‌یک از کافران را بر روی زمین باقی نگذار).

﴿رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَرِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا﴾ (نوح: ۲۸) (پروردگارا! مرا و پدر و مادرم را و هرکس که با ایمان به خانه‌ام درآید و همهٔ مردان و زنان با ایمان را بیامرز و ستمکاران را جز هلاکت میفرای).

در این آیات، حضرت نوح همزمان در پیشگاه خداوند، کافران را نفرین و مؤمنان را دعا می‌کند. خداوند در این آیات، قصد دارد بگوید که اگر افراد به خدا و پیامبرش ایمان بیاورند، مشمول دعای نیک پیامبرش می‌شوند و اگر از خدا و سخنان پیامبرش سرپیچی کردند، مشمول نفرین پیامبرش می‌شوند و چون پیامبرش از مقربان درگاه اوست، نفرینش پذیرفته خواهد شد. خداوند این آیات را نزدیک به هم در این سوره ذکر کرده تا حس شیرین مؤمنان را به‌خاطر اینکه مشمول دعای نیک حضرت نوح شده‌اند و همچنین حس تلخ کافران را به‌خاطر اینکه مشمول نفرین پیامبرش و عذاب آن شده‌اند، نشان دهد و هر دو حس را به مخاطب در جهت هدایت او القاء کند تا شخص، خودش انتخاب کند که می‌خواهد در کدام

دسته قرار بگیرد. این کار، سبب غلبه کارکرد عاطفی در این آیات شده است.

در سیزدهمین آیه این سوره، حضرت نوح با احساس تعجب و شگفتی، از قوم خود می پرسد که چرا به عظمت و بزرگی خدا امید و ایمان ندارید. احساس شگفتی موجود در کلام حضرت نوح، سبب غلبه کارکرد عاطفی شده است: «مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ اللَّهَ وَفَارًا.» (شما را چه شده که [ربوبیت خدا را نفی کرده و در نتیجه از بندگی اش دست برداشته و] به عظمت و بزرگی خدا امید ندارید؟)

اگر بخواهیم همه کارکردهای زبانی در سوره نوح را در قالب درصد و بنا بر کل آیات، بیان کنیم، بدین صورت است.

جدول ۲: بسامد و درصد کارکردهای زبانی موجود در سوره نوح (درصدها گرد شده اند.)

کارکردها	بسامد	درصد
ارجاعی	۹	۳۲٪
عاطفی	۹	۳۲٪
ترغیبی	۸	۲۸٪
ادبی	۶	۲۱٪
همدلی	۳	۱۱٪
فرازبانی	۲	۷٪

نتیجه گیری

سوره نوح با اینکه کوتاه است، اما همه نقش های زبانی مدنظر را دارد و خالی از کارکردهای زبانی نیست و حتی گاهی با هم تداخل پیدا می کنند؛ یعنی در بعضی قسمت های این سوره، چند کارکرد زبانی به صورت همزمان در یک کلام، مشاهده می شود؛ مثلاً آیه دوم این سوره، همزمان، کارکرد ترغیبی و عاطفی را با هم دارد و یا آیه یازدهم این سوره، همزمان، کارکرد ترغیبی، ادبی، ارجاعی و عاطفی را با هم دارد.

پس از بررسی کارکردهای زبانی واقع در این سوره، از لحاظ تعداد و غلبه یافتن آنها، باید گفت که کارکردهایی که میزان استفاده از آنها در این سوره زیاد است، از لحاظ درصد و تعداد، خیلی نزدیک هستند و با اختلاف خیلی کم، کارکرد ارجاعی و عاطفی بر دیگر کارکردها غلبه دارد (۳۲٪) و سپس کارکرد ترغیبی است (۲۸٪) و همچنین کارکرد فرازبانی نسبت به بقیه کارکردها، بسیار کم رنگ تر است (۷٪). علت غلبه کارکرد ارجاعی و عاطفی و پس از آن، ترغیبی در این سوره و بسیاری از سوره های قرآن، از یک سو، این

است که خداوند، به دنبال ارجاع دادن ذهن مخاطب خود به موضوعات مختلف، از جمله تفکر و تعقل در آیات خداوند، درس گرفتن از سرگذشت پیشینیان، ایمان به خدا و... به طرق مختلف، همچون عاطفه و احساسات است؛ از سوی دیگر، پیامبران، به دنبال ترغیب و تشویق مردم به سمت خداوند متعال بودند. پس بسیار منطقی است که در کلام پیامبران، کارکرد ترغیبی زیاد استفاده شده باشد؛ زیرا اگر در کلامی، این کارکرد غلبه پیدا کند، قطعاً تأثیرگذاری کلام در دل مخاطب افزایش یافته و مخاطب به سمت کار یا هدفی که مدنظر فرستنده است، ترغیب می‌شود. پیامبران هم به دنبال هدایت مردم به سمت صراط مستقیم بودند و از طریق افزایش کارکرد ترغیبی در کلام خود، انگیزه و ترغیب را در دل مخاطب ایجاد و رشد می‌دادند.

علت اینکه کارکرد فرازبانی در بین کارکردها در این سوره در پایین‌ترین درصد استفاده قرار گرفته، این است که قوم حضرت نوح به دنبال گوش کردن سخن حضرت نوح، حتی به صورت سطحی و کم نبوده‌اند و از آن فرار می‌کردند. اکثر آیات این سوره، کلام حضرت نوح را منعکس کرده است و منطقی است که حضرت نوح از این کارکرد زبانی بنا بر رفتار قوم خود در کلام خود، خیلی کم استفاده کند و در نتیجه در این سوره، این کارکرد زبانی کمتر منعکس شود؛ زیرا کارکرد فرازبانی، زمانی از جانب فرستنده استفاده می‌شود که مخاطب به دنبال کشف نشانه‌ها و رمزهای کلام وی برای درک بیشتر کلامش باشد. وقتی گوش افراد قوم حضرت نوح، به هیچ وجه، به سخنان حضرت نوح (حتی به صورت سطحی و کم) بدهکار نبوده است، بسیار منطقی است که فرستنده از این کارکرد در کلام خود، خیلی کم استفاده کند.

علت کم‌رنگ بودن کارکرد همدلی در سوره نوح (۱۱٪)، این است که قوم حضرت نوح هیچ تمایلی به گوش کردن به سخنان حضرت نوح و برقراری ارتباط با وی را نداشتند و همواره از این امر فرار می‌کردند. تعدادی از آیات این سوره، به ویژه آیه ششم و هفتم، این حرف را تأیید می‌کند؛ بنابراین، وقتی قوم حضرت نوح، به هیچ وجه، به سخنان حضرت نوح توجه نمی‌کردند و لجاجت شدید می‌ورزیدند، طبیعی است که کارکرد همدلی در کلام حضرت نوح، کم‌رنگ‌تر می‌شود. چون این کارکرد برای ایجاد اطمینان از تداوم یا قطع شدن کلام است. وقتی قوم حضرت نوح از ارتباط با حضرت نوح فرار می‌کردند، منطقی است که میزان استفاده از کلامی که برای ایجاد اطمینان از تداوم یا قطع کلام فرستنده استفاده می‌شود، کاهش یابد. از آنجاکه این سوره، غالباً کلام حضرت نوح را بیان کرده و کلام حضرت نوح نیز به خاطر نوع رفتار مخاطب خود، از کارکرد همدلی کمتری برخوردار است، سبب کاهش این کارکرد در این سوره، شده است. وقتی حضرت نوح، این شرایط را دید و سنجید، با هوشمندی تمام، کارکرد ارجاعی و ترغیبی کلام خود را پررنگ‌تر کرد تا آن‌ها را به سمت هدف مدنظر که همان توحید و صراط مستقیم است، ترغیب و سوق دهد.

در سوره نوح، فنون پر اهمیت اقناع و ترغیب برای ابلاغ رسالت به مردم، مورد استفاده قرار گرفته است. این فنون سبب ایجاد کنش و ترغیب در مخاطب پیام، می شود که در این سوره، غالباً از طریق انذار، بیم دادن و ترساندن از عاقبت کار اشتباه و امیدواری به رحمت خدا و بخشش او بیان شده است. در برخی از آیات، حضرت نوح حرف خود را به صورت لایه لایه و عمیق بیان می کند و برای هر لایه، یک نشانه یا رمز قرار می دهد تا مخاطب به وسیله آن، در صورت فهم نشانه، به لایه بعدی، منتقل شود و این گونه به صورت فرازبانی با مخاطب صحبت می کند. این کار یک نوع آشنایی زدایی است تا مخاطب عمیق تر به عبارات بنگرد و این امر به زیبایی قرآن کمک کرده است. در برخی از آیات این سوره، خداوند و یا حضرت نوح در مقام فرستنده، به دنبال ایجاد یک حس خاص در مخاطب (قوم نوح و یا آیندگان) است. این کار بیشتر برای این است که بر روی اثرگذاری کلام خود بیفزایند و در نتیجه، مردمان را به سوی توحید و متابعت از خدا و پیامبرش سوق دهد؛ درواقع، این کار مقدمه ای برای ترغیب مخاطب به سمت هدفی خاص است.

همه پیامبران، از جمله حضرت نوح، برای هدایت بهتر و تأثیرگذاری بیشتر بر دل و قلوب مردم، از فصاحت و بلاغت کلامی برخوردار بودند. در این سوره نیز این موضوع کاملاً واضح و روشن است. حضرت نوح با فصاحت و بلاغت خاصی با مردمان و قوم خود صحبت می کند و این موارد را با دعوت به توحید و متابعت از خدا و پیامبر خدا همگام می سازد تا بر اثرگذاری کلام خود بیافزاید و سخنانش بر جان و دل مردم بنشیند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

قرآن کریم.

- بهرام پور، ابوالفضل (۱۳۹۹). «تفسیر یک جلدی مبین»، چاپ اول. قم: آوای قرآن.
- بیضاوی، عبدالله (۱۴۱۸). «أنوار التنزیل و أسرار التأویل»، چاپ اول. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- ثقفی، محمد (۱۳۹۸). «تفسیر روان جاوید»، چاپ سوم. تهران: برهان.
- حر عاملی (۱۹۸۹). «وسائل الشیعه فی تحصیل مسائل الشریعه»، طبعه الأولى. قم: الحکمه.
- حسینی، حسین (۱۳۶۳). «تفسیر اثنی عشری»، چاپ اول. تهران: میقات.
- رهر، محمدتقی (۱۳۹۳). «پژوهشی در تبلیغ»، چاپ سوم. تهران: بوستان کتاب.
- زمانی، کریم (۱۳۹۹). «ترجمه ی روشنگر قرآن کریم»، چاپ دوم. تهران: علمی.
- سورین، ورنر جوزف و جیمز دبلیو نانکارد (۱۳۸۸). «نظریه های ارتباطات»، ترجمه علیرضا دهقان، چاپ چهارم. تهران: دانشگاه تهران.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۸۰). «تفسیر المیزان»، چاپ سیزدهم، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی. قم: اسلامی.
- طبرسی، فضل (۱۳۸۴). «مجمع البیان فی تفسیر القرآن»، چاپ هشتم. تهران: ناصر خسرو.
- طوسی، محمد (۱۳۸۹). «التبیان فی تفسیر القرآن»، چاپ اول. قم: آل البيت لاحیاء التراث.
- طیب، عبدالحسین (۱۳۷۸). «أطیب البیان فی تفسیر القرآن»، چاپ دوم. تهران: اسلام.
- فرهنگی، علی اکبر (۱۳۸۵). «ارتباطات انسانی»، چاپ دهم. تهران: خدمات فرهنگی رسا.
- فیض کاشانی، ملاحسن (۱۴۱۵). «تفسیر الصافی»، چاپ دوم. تهران: الصدر.
- قرائتی، محسن (۱۳۹۰). «تفسیر نور»، چاپ ششم. تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن.
- مجلسی، محمدباقر (۱۹۷۲). «بحار الانوار»، چاپ چهارم. تهران: المکتبه الاسلامیه.
- مظفر نجفی، محمد حسن (۱۴۲۲). «دلائل الصدق لنهج الحق»، چاپ اول. قم: آل البيت لاحیاء التراث.
- مقدادی، بهرام (۱۳۸۷). «فرهنگ اصطلاحات نقد ادبی از افلاطون تا عصر جدید»، چاپ اول. تهران: فکر روز.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۶). «برگزیده تفسیر نمونه»، چاپ اول. تهران: دارالکتب اسلامیه.
- واقعی، محمد بن عمر (۱۳۸۹). «مغازی»، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، چاپ دوم. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- یاکوبسن، رومن (۱۹۸۸). «قضايا الشعرية»، ترجمه محمد ولی. محل نشر: دار البیضاء مغرب.
- یاکوبسن، رومن (۱۳۸۰). «ساختگرایی و پساساختگرایی و مطالعات ادبی»، ترجمه فرزانه سجودی، چاپ اول. تهران: حوزه هنری.
- یاکوبسن، رومن (۱۳۹۹). «روندهای بنیادین در دانش زبان»، چاپ چهارم، ترجمه کوروش صفوی. تهران: هرمس.

References

- Holy Quran.
- Bahrampour, Abulfazl, (2019), "One-Volume Commentary", Qom: Avai Quran, first edition. [In Persian]
- Beyzawi, Abdullah, (1418), "Anwar al-Tanzil and Asrar al-Tawil", Beirut: dar Ihya Al-Tarath Al-Arabi, Al-Tabbeh Al-Awli. [In Arabic]
- Faiz Kashani, Mullah Hasan, (1415), "Tafseer Al-Safi", Tehran: Sadr, second edition. [In Arabic]
- Farhangi, Ali Akbar, (1385), "Human Communication", Tehran: Rasa Cultural Services, 10th edition. [In Persian]
- Hor Ameli, (1989), "Wasel al-Shia in the study of Shari'a issues", Qom: Al-Hakma, first edition. [In Arabic]
- Hosseini, Hossein, (1363), "Tafsir Ethni Ashari", Tehran: Miqat, first edition. [In Persian]
- Jacobsen, Roman, (1380), "Structuralism and Post-structuralism and Literary Studies", Farzan Sojodi, Tehran: Hozah Haneri, first edition. [In Persian]
- Jacobsen, Roman, (1988), "Poetry cases", Mohammad Wali, Dar al-Bayda Maghreb. [In Persian]
- Jacobsen, Roman, (2019), "Fundamental trends in language knowledge", Korosh Safavi, Tehran: Hermes, 4th edition. [In Persian]
- Majlesi, Mohammad Baqer, (1972), "Bihar al-Anwar", Tehran: Al-Maktabeh al-Islamiya, 4th edition. [In Arabic]
- Makarem Shirazi, Nasser, (2006), "Selected Exemplary Tafsir", Tehran: Darul Kitab Islamiyeh, first edition. [In Persian]
- Meqdadi, Bahram, (2007), "Dictionary of Literary Criticism Terms from Plato to the New Age", Tehran: Fekr Rouz, first edition. [In Persian]
- Muzaffar Najafi, Muhammad Hassan, (1422), "dalaail al-Saqq for Nahj al-Haq", Qom: Al-Al-Bait Lahiya al-Tarath, first edition. [In Arabic]
- Qaraati, Mohsen, (2013), "Tafseer Noor", Tehran: Cultural Center of Lessons from the Quran, 6th edition. [In Persian]
- Rahbar, Mohammad Taghi, (2013), "Research on Advertising", Tehran: Bo'stan Ketab, third edition. [In Persian]
- Sorin, Werner Joseph and James W. Tankard, (1388), "Theories of Communication", Alireza Dehghan, Tehran: Tehran University Press, 4th edition. [In Persian]
- Tabarsi, Fazl, (1384), "Collection of Al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an", Tehran: Nasser Khosrow, 8th edition. [In Arabic]
- Tabatabaei, Mohammad Hossein, (2010), "Tafseer al-Mizan", Mohammad Bagher Mousavi Hamdani, Qom: Islamic, 13th edition. [In Persian]
- Tayeb, Abdul Hossein, (1378), "Atyeb al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an", Tehran: Islam, second edition. [In Persian]
- Thaghafi, Mohammad, (2018), "Tafsir Ravan Javid", Tehran: Burhan, third edition. [In Persian]
- Tousi, Muhammad, (1389), "Al-Tabian fi Tafsir al-Qur'an", Qom: Al-Al-Bayt Lahiya Al-Tarath, first edition. [In Persian]
- Waqedi, Mohammad bin Omar, (2009), "Maghazi", Mahmoud Mahdavi Damghani, Tehran: University Publishing Center, second edition. [In Persian]
- Zamani, Karim, (2019), "Enlightening Translation of the Holy Quran", Tehran: elmi, second edition. [In Persian]